

Скороход О.В.

аспірант,

Науковий керівник: Шевченко С.І.

кандидат історичних наук, доцент,

Кіровоградський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В ІСТОРИЧНИХ ПРАЦЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Традиції українсько-сербських зв'язків сягають глибини віків. Їх історії в сучасних дослідженнях відводиться певне місце. Однак, історіографія питання на сьогоднішній день залишається, на наш погляд, білою плямою у вітчизняній науці і ще не знайшла достатнього відображення у науковій літературі. Певну увагу історіографії історії українсько-сербських зв'язків у своїх нарисах приділили С.А. Копилов [6], В.С. Дмитрієв [5], Є.М. Пашенко [8], О.М. Посунько [9], але окремого ґрунтовного дослідження даної теми ще не було зроблено.

У нашій статті ми, не претендуючи на повноту, маємо на меті провести аналіз історичних праць першої половини ХІХ ст. з подальшим виявленням тенденцій та напрямків дослідження історії українсько-сербських зв'язків у істориків поза минулого століття. Задля зручності ми розмістили проаналізовані матеріали у хронологічному (за часом написання) порядку.

На початку ХІХ ст. М.М. Бантиш-Каменський, працюючи в Московському Головному Архіві Міністерства Іноземних справ, склав короткий огляд зовнішніх відносин Російської держави від кінця ХV ст. по 1800 рік [2]. В цілому його робота представляє собою огляд документів, більшість з яких (до 1762 р.) на кінець ХІХ ст. вже були втрачені [2, с. IV]. Розвідка М. Бантиш-Каменського була опублікована 1821 р., вже після його смерті, а згодом, з огляду на її джерелознавчу цінність, перевидана 1894 р. Для нашого дослідження значний інтерес представляють факти існування зв'язків між українцями та сербами. Так, автор пише, що у липні 1725 р. до Сербії був відправлений синодальний перекладач М. Суворов для навчання тамтешніх дітей грамоті [2, с. 51]. Відомо, що Ф. Прокопович рекомендував М. Суворова на цю місію, а також що останній привіз із собою до Воєводини 400 примірників букваря Ф. Прокоповича та 100 – граматики М. Смотрицького [8, с. 51]. М.М. Бантиш-Каменський звернув увагу і на питання переходу сербів на російську службу [2, с. 71].

Роботу батька певною мірою продовжив його син: 1822 р. побачила світ «Історія Малої Росії» Д.М. Бантиш-Каменського. Фактичний зміст книги, приведені автором документи свідчать про його прихильність до трактування історії України з позицій автономізму. Тон праці, витриманої в дусі лояльності до російського уряду, не вступає в протиріччя зі змістом. До заслуг автора «Історії Малої Росії» слід віднести те, що він поклав початок вивченню проблеми українсько-сербських відносин та сербських поселень на Лівобережжі [6, с. 134]. В історичному нарисі Д.М. Бантиш-Каменського згадується полковник гадяцький «благородний Серб» [1, с. 50-51] Михайло Милорадович. Автор звернув особливу увагу на деталі біографії полковника,

пов'язані з його проживанням в Україні. Також автор коротко згадує переселення сербів в Україну та утворення Нової Сербії, однак, не дає жодної оцінки цим подіям.

Дослідження А. Вейдемейера [4] базується на значному корпусі джерел, представлених офіційними указами, записками сучасників, періодичними виданнями. Увага автора акцентується на зовнішній політиці Єлизавети Петрівни, а також характеристиці двору та родини імператриці. Останній розділ першої частини історичної повісті А. Вейдемейера торкається історії українських земель періоду правління Єлизавети Петрівни. Так, автор коротко описує переселення південних слов'ян, зокрема чорногорців, сербів та болгар на територію України, не оцінюючи доцільність цього процесу.

Ієромонах Макарій Булгаков, вихованець Київської Академії, 1843 р. опублікував історію своєї alma mater. Дослідник різнобічно висвітлює двохсотрічну історію навчального закладу, охарактеризувавши її матеріальну базу, дисципліни та особливості їх викладання, професорсько-викладацький склад та учнівський. М. Булгаков звернув увагу на національну приналежність підопічних Академії, зокрема, відмічав серед її студентів вихідців із Сербії [3, с. 169]. Загалом історичний нарис ієромонаха Макарія носить описовий характер і не має узагальнюючих висновків та оціночних суджень.

Розвитку історико-славістичних досліджень в Україні в 30-50-х рр. XIX ст. сприяло суттєве розширення їх джерельної бази. Помітно активізувалася увага до розшуку, аналізу й публікації нових документальних джерел [6, с. 209]. Насамперед, поштовхав процес збирання і оприлюднення джерел з історії сербської міграції в Україну. До цієї справи долучилися як діячі церкви, так і світські дослідники.

Архієпископ катеринославський Гавриїл склав «Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической» [7], в якому наводяться відомості про заснування церков Півдня України. Серед них є дані й про церкви засновані сербами. Приведеному фактичному матеріалові дослідник не дає ніяких оцінок.

Початком серйозної розробки даної проблематики стали, передовсім, праці «Геродота Новоросійського краю», члена Одеського товариства історії та старожитностей, співробітника Головного Статистичного комітету Новоросійського краю А.О.Скальковського. Більша частина його робіт торкається історії сербської колонізації. Зокрема, у «Изустных преданіях...» [10] дослідником опубліковано спогади старожилів Південної України про козацькі часи, зібрані ним у 1837 р. У записі про зруйнування Запорозької Січі детально описано спілкування з козаками генерал-поручика П.Текелія, серба за походженням. У нарисі 1845 р. «Наѣзды гайдамакъ на Западную Украину в XVIII столѣтіи. 1733-1768» [12] А.О. Скальковський наголошує, що утворення сербських колоній сприяло спаду гайдамацького руху. «Исторія Новой Сѣчи...» [11] містить згадку про причини переселення сербів в Україну, детальний опис новоутворених сербських поселень та особливості стосунків переселенців з козацтвом. Автор відзначає, що серед переселенців було мало сербів, більше вихідців із Болгарії та молдован. Ще одна ґрунтовна праця історика «Опыт Статистическаго описанія Новороссійскаго края» містить відомості як про сербських та болгарських переселенців, так і про інших «задунайських слов'ян» [13].

За своїми поглядами А.О. Скальковський як типовий представник напрямку підтримки великодержавної російської зовнішньої політики, досить часто надавав позитивної оцінки рішенням Петербурга щодо заселення південноукраїнських земель. Значною заслугою А.О. Скальковського є введення до наукового обігу великої кількості архівних джерел: документів Коша Запорізького, офіційних указів тощо. Зібраний ним фактичний матеріал і сьогодні має наукове значення.

У першій половині XIX ст. дослідників переважно цікавили проблеми переселення південних слов'ян на територію українських земель або участь окремих вихідців з Балкан у внутрішньому житті Російської імперії. Історичні праці цього періоду, в яких містяться відомості про історію відносин українців із сербами, носили описовий характер. На кінець 50-х рр. XIX ст. зародилась тенденція, заснована на традиціях монархізму та великодержавності, представники якої позитивно оцінювали дії уряду в організації сербської колонізації Півдня України. Цю тенденцію вивчення українсько-сербських зв'язків продовжили дослідники другої половини XIX ст., але це – тема вже наступної статті.

Список використаних джерел:

1. Бантышъ-Каменскій Д. Н. История Малой Россіи со временъ присоединенія оной к Россійскому Государству при царе Алексѣѣ Михайловичѣ, съ краткимъ обзорѣніемъ первобытнаго состоянія сего края: в 4 ч. – М. : В тип. С. Селивановскаго, 1822. – Ч. 4. – 303 с.
2. Бантышъ-Каменскій Н. Н. Обзоръ внѣшнихъ сношеній Россіи (по 1800 годъ). – М. : Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1894. – Часть первая. (Австрія, Англія, Венгрія, Голландія, Данія, Испанія). – 303 с.
3. Булгаковъ Макарій. История Кіевской Академіи. – СПб. : В тип. Константина Жернакова, 1843. – 226 с.
4. Вейдемейер А. Царствованіе Елисаветы Петровны. – СПб. : В тип. Департамента внѣшней торговли, 1834. – Ч. I. – 143 с.
5. Дмитрієв В. С. Сербі в Україні (XVIII – початок XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дмитрієв Володимир Сергійович. – К., 2006. – 197 с.
6. Копилов С. А. Українська історична славістика нового часу: витоки, становлення і етапи розвитку : дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Копилов Сергій Анатолійович. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 525 арк.
7. Историко-хронологическое описаніе церквей епархіи Херсонской и Таврической / Сост. Гавриил [Розанов]. – Одесса : Въ городской тип., 1848. – 71 с.
8. Пашенко Є. М. Українсько-сербські літературні й культурні зв'язки доби бароко. XVII–XVIII ст. (Контакти, типологія, стилістика) : дис. ... докт. іст. наук : 17.00.01 / Пашенко Євген Миколайович. – К., 1996. – 467 с.
9. Посулько О. М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії (1751–1764): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Посулько Ольга Миколаївна. – Д., 1997. – 212 с.
10. Скальковскій А. Изустныя преданія о Новороссійскомъ краѣ. – СПб : Тип. Императорской АН, 1838. – 29 с.
11. Скальковскій А. История Новой Сѣчи или послѣдняго Коша Запорожскаго. – 2-е изд. – Одесса : Въ городской тип., 1846. – Ч. II. – 369 с.
12. Скальковскій А. Наѣзды гайдамакъ на Западную Украину в XVIII столѣтіи. 1733-1768. – Одесса : Въ городской тип., 1845. – 232 с.
13. Скальковскій А. Опыт Статистическаго описанія Новороссійскаго края. Ч. I. Географія, этнографія и народосчисленіе Новороссійскаго края. – Одесса: Въ тип. Л. Нитче, 1850. – 366 с.